

PREDGOVOR

Našu suvremenost, na globalnoj razini, do te mjere obilježavaju pojmovna konfuzija, rasutost ideja, opća nivelacija i postmoderna relativizacija vrijednosti, da je globalizacija postala nalik drevnom kretskom labirintu, mitskom mjestu u kojemu je atenski junak Tezej dokrajčio čudovišnog Minotaura, napola čovjeka, napola bika, kojem su Atenjani bili prisiljeni slati ljudske žrtve, mladiće i djevojke. Ta mitska slika dobro prikazuje trenutnu pojedinačnu i kolektivnu civilizacijsku situaciju za koju je karakterističan gubitak čvrstog referentnog središta. Naime u metaforičkom smislu naša suvremenost podsjeća na taj mračni labirint iz kojega se, ako postoji želja, ipak može izaći, odnosno u kojemu se uz pomoć Arijadne može pronaći onu nit kojom ostajemo vezani za ono najbolje u sebi. Ta nit, kao točka uporišta svake duše, kao *spiritus movens* svakog oblika iskonske preobrazbe, pretpostavlja prepoznavanje nasljeđa žive tradicije, tradicije koja oslobađa i nadmašuje suvremenost kao prolaznu kontingenciju te otvara vidike prema vječnim oblicima. Stoga se ne treba bojati živjeti pod okriljem hibridnog Minotaura jer on zapravo i nehotice odigrava emancipatorsku ulogu budući da pojedinca poziva na razmišljanje, na vlastito nadmašivanje zatečene situacije te, konačno, na (samo)spoznavanje.

Ova zbirka članaka i eseja, od kojih je veći dio prvotno objavljen u *Vijencu*, listu Matice hrvatske, a manji dio u *Vjesniku*, nije ništa drugo nego prigodna kritička i pojmovna majetika, kojom se u

novinskome ritmu i novinskoj formi nastojalo reagirati na fenomene suvremenoga globalnog trenutka, ali i hrvatske zbilje. Pokušao sam ukazati na neke misaone, sociološke i psihološke matrice koje danas strukturiraju kolektivni i individualni imaginarij, nerijetko rastvarajući ga iznutra, te ujedno prepoznati aktualni gordijski čvor u mentalitetu suvremenog čovjeka, pritom preispitujući raširene i, bar po mom mišljenju, često pogrešne postulate o totalitarizmu i posttotalitarizmu.

Svi ovi tekstovi vrte se oko jednoga problema: što treba zapamtiti kao pouku 20. stoljeća?

Dvadeseto stoljeće tragično je razdoblje koje je završilo jedinstvenim političkim fenomenom: tzv. humanitarnim i etičkim ratovima u obliku vojnih intervencija u Iraku i na Bliskom istoku. Povjesničar Eric Hobsbawm govori o „dugom 19. stoljeću“, koje obuhvaća razdoblje od 125 godina, od 1789. (Francuska revolucija) do 1914. (početak Prvoga svjetskog rata), no tome bi se moglo dodati da je ne samo spomenuto razdoblje nego i ono nakon njega obilježeno sukcesijom sukoba koji proizlaze iz Francuske revolucije i prosvjetiteljstva, a završavaju pojavom ideje humanitarnoga rata i fenomenom „zaoštavanja u ime dobra“. Tako je naše doba izlaskom iz modernističkih totalitarizama ušlo u novu etapu: vrijeme posttotalitarizma, vrijeme tržišne demokracije, u kojemu „ideja dobra“ opravdava uporabu sile i sijanje smrti.

Danas prevladava mnijenje da smo, manihejski, jasno identificirali ono što u prošlosti predstavlja i utjelovljuje zlo. To su, jednostavno rečeno, nacistički koncentracijski logori i komunistički gulag. Više ne dvojimo, takvo se što nikada ne smije ponoviti. Međutim, je li to dovoljno? Je li sjećanje na prošlo zlo dovoljno za sprečavanje novih ratova i vojnih intervencija u ime dobra?

Za razliku od klasičnih totalitarizama, koji su se temeljili na masovnom teroru i brutalnoj represiji, posttotalitarizam se oslanja na pasivnost javnosti i njezin rezigniran pristanak na službene istine. Riječ je o nekoj vrsti društvenoga inženjeringa koji putem opće anestezije i simulacije demokracije nastoji kontrolirati društvo. Václav Havel je posttotalitarizam definirao kao „povijesni susret diktature i potrošačkog društva“, što izgleda kao sretan opis. U tom smislu posttotalitarizam nastoji provoditi opću demoralizaciju, koja bi za posljedicu imala gubitak vjere u mogućnost istinske promjene. Nakon završetka razdoblja modernih ideoloških totalitarizama (komunizma i nacizma), Fukuyamina teza o kraju ideologije kao velike pripovijesti zapravo je inauguracijski najavila trenutak ideološkog skliznuća koje je od 1968. nadalje legitimiralo posttotalitarizam, i to primjenom antitotalitarističkog diskursa. Politička moć poistovjećena je s dominacijom, a sve što je identitetski i tradicijski ukorijenjeno proglašavalo se suspektim i totalitarnim. Svjetonazorska revolucija iz 1968. i njezina ideologija neprestane autonomije iznjedrili su novi oblik potrošačkog i umnog totalitarizma u obliku dobrovoljnog ropstva.

Način na koji dubinski funkcioniraju tiranije, diktature i, u konačnici, svi totalitarizmi, uključujući i neke totalitarne tendencije u suvremenim demokracijama, još ostaje zagonetkom. Jer iako se prvi oslanjaju na tvrdnu represivnu prisilu, a drugi na meku silu i manipulaciju, ni jedan ni drugi politički poredak ne bi mogao opstati bez pasivnog ili aktivnog pristanka većine. Kako se široki sloj ljudi, većina neke nacije, mogao podvrgnuti samovolji samo jednoga čovjeka i podržavati trajnu nepravednu dominaciju? U tom pogledu temu je prvi artikulirao francuski humanist Étienne de La Boétie u djelu *Rasprava o dobrovoljnom ropstvu* u kojemu je još u 16. stoljeću opisao i raščlanio ključne reprodukcijske struk-

turne mehanizme „društvenoga ropstva“. Unatoč tomu što je La Boétieovo djelo u svoje vrijeme bilo etiketirano kao politički pamflet napisan protiv monarhije, pitanje dobrovoljnog ropstva koje on teoretizira ne ovisi ni o kakvom povijesnom kontekstu jer on načelno ispituje ne samo pitanje političke dominacije nego i pitanje njezine reprodukcije, trajnosti i prihvaćenosti od strane naroda, nastojeći razotkriti skrivene duhovne i materijalne porive koje čovjeka tjeraju da prihvaća podčinjavanje do te mjere da ga doživljava i kao poželjan oblik društvenoga odnosa.

Ideološki totalitarizam danas je zamijenjen neideološkim, trgovačkim i bezličnim posttotalitarizmom kao suvremenim nastavkom dobrovoljnog ropstva koje je tematizirao La Boétie. Naravno, kao i u 16. stoljeću tako se i danas ropstvo, podčinjavanje i podređenost mogu neprestano održavati samo zbog toga što su robovi prihvatili ostati robovi, a ne zato što postoje gospodari, tlačitelji i tirani.

Aristotelov *zoon politikon* u suvremeno je doba tako metastazirao u figuru *globalnog potrošača*, lišena svih korijena i identifikacijskih kulturalnih atributa, koji neprimjetnim, primamljivim psihološkim i medijskim sredstvima uspijeva nametnuti svoju neduhovnu, materijalističku viziju svijeta. Izvanjski aspekti znanstveno-tehničkog napretka današnje civilizacije ne bi smjeli zastrti pogled na njezinu regresivnu bit. Taj fenomen zapravo skriva anarhično stanje u kojem *materijalizacija* svih područja ljudske egzistencije onemogućava uviđanje njezine duhovne važnosti, bilo da se radi o kolektivu bilo o pojedincu. U tom smislu liberalni kapitalizam i komunizam dijele sličnost u materijalističkom pogledu na svijet, u pristanku na svijet usredotočen na sve veću akumulaciju profita, na ubrzani razvoj tehnike i dominaciju prirodnih znanosti, što je bilo izraženo i u marksističkom sloganu: „Ekonomija je naša sudbina“.

Naime moderni i postmoderni mitovi o neprestanom napretku, suvremeno društvo zabave i njegov narcizam, hiperindividualizam i konformizam zapravo su samo simptomi rastvarajućih unutarnjih procesa koji, daleko od svih oblika pasatizma i utopijskih revolucionarnih težnji, zahtijevaju sučeljavanje s rogovima „razula-renog Minotaura“, misaoni zahvat u današnje stanje, zahvat koji ujedno daje puno značenje životu u svijetu u kojem ne preostaje puno toga za voljeti i očuvati.

Zagreb, u studenome 2019.

Jure Vujić